

JOAN I JOSEP SEGUR

Noves reflexions sobre el Tapís de la Creació

JAUME MARQUÈS I CASANOVAS

Durant força centúries els documents van ser molt avars a donar-nos notícies sobre el brodat que enriqueix la Catedral i la ciutat de Girona, conegut amb el nom de «Tapís de la Creació». En conseqüència, aquest fou també un perfecte desconegut pels escriptors.

Al segle dinovè hom començà a rescatar-lo de l'oblit. El primer a fer-ho fou Enric-Claudi Girbal i Nadal, cronista oficial de la Ciutat de Girona, qui en les planes de l'antiga *Revista de Girona* en féu un estudi documental i descriptiu, que encara serveix de base per als estudis actuals (número 8 de l'any 1884).

La *Revista de Girona*, en el número 92 de la nova etapa, corresponent a l'any 1980, 3r trimestre, ha publicat una sèrie de treballs d'investigació relacionats amb el tapís.

Darrerament, el Dr. Pere de Palol amb el seu llibre *El Tapís de la Creació de la Catedral de Girona*, ens ha ofert un estudi exhaustiu de la peça en tots els seus aspectes singularment en la recerca de les fonts d'inspiració dels temes i dels dibuixos que aquella conté.

Quan semblava que sobre el tapís ja estava tot dit, encara en el número 147 de la repetida *Revista de Girona* l'erudit professor de la Universitat Saskatchewan (Canadà) ens ha sorprès amb l'aportació d'una nova hipòtesi sobre la influència de la geometria en la confecció i distribució de les figures i dels sectors del tapís.

M'ha semblat, doncs, que no seria inoportú ni massa agosarat d'oferir unes reflexions sobre els temes del tapís, fruit de quaranta-cinc anys d'observació i explicació oral d'aquesta joia gironina.

El nom de tapís

Entre els comentaristes de la nostra peça es nota certa dèria per fer notar que el nom de «tapís» no és adient i suggereixen de substituir-lo pel nom de «brodat».

L'observació és oportuna per precisar el caràcter de la peça; però cal retenir el mot de tapís, que, segons el Fabra, és una «peça de roba amb grans dibuixos, que s'aplica generalment a l'adornament de les parets de les habitacions».

Motiu del silenci documental

Per paradoxal que sigui, la manca de dades documentals obedi a l'abundància de robes que posseïa la Catedral.

La catedral romànica, començada poc després de l'any 1010 i consagrada, sense acabar del tot, l'any 1038, no contenia, com altres temples, unes pintures murals que ornessin les parets i ajudessin la instrucció catequètica dels fidels.

En compensació, posseïa gran nombre de tapissos, de catifes, de domassos, de vestidures litúrgiques dels diferents colors, de frontals d'altar i altres robes semblants. Hi ha un document datat l'any 1053 que ho suggereix. El sagristà, Bonfill, era el responsable de tota la indumentària, que havia de treure dels armaris i calaixeres per a ornamentar les parets, el sòl i altres parts del temple en les festes principals i en les visites de personatges preclars, i, passada l'ocasió, havia d'endreçar altra vegada tot el parament. Això li era massa feixuc i ell se'n va plànyer.

Li fou assenyalat un clergue ajudant amb el nom de sagristà segon i s'establí un pacte entre ells, pel qual el segon, Bonuci quedava obligat a complir la feixuga tasca de treure i endreçar les robes.

El conveni entre Bonfill i Bonuci textualment diu així:

«(Bonutius) adornet praedictam ecclesiam a festivitibus constitutis de *cortinis et palleis* sicut est consuetudo. Et haec eadem ornamenta recondat et restituat in loco Bonificii praedicti» (Llibre

de Sagristia Major, foli 5. ACG).

El mateix conveni fou renovat més tard entre el sagristà major, Guillem, i el menor, Pere d'Es Terri, en document sense data, que correspon als anys 1166-1180, en què actuava Pere d'Estèrri, com a sagristà segon (Pentii, Episcopologi: Fol. 228: 2n).

La reiterada imposició de càrregues sobre el sagristà menor exigia una important remuneració a favor d'ell, que efectivament també va figurar en el contracte.

Entre les *cortines i pal·lis* amb què s'ornamentava l'església segons *consuetud*, podia anar-hi inclòs el Tapís de la Creació.

Afegeixo que a partir del segle catorzè els llibres de comptes de la Seu cada any esmenten unes despeses per *empal·liar* l'església, mot que segons el Fabra significa «Guarnir amb domassos, tapissos, etc». Per aquest motiu hom dedueix que continuava vigent la consuetud de posar i treure els ornaments de les parets amb ocasió de les festivitats, però persisteix el silenci sobre peces concretes.

Referències documentals

Malgrat les mancances documentals indicades, existeix una notícia insòlita, que cal analitzar. És la descripció d'una peça datada l'any 1369, continguda en un foli solt, mecanografiat, sense signatura ni data i sense indicació de la procedència de la notícia.

Deia que la peça «representava l'emperador Constantí en posició de cavalcar sobre un dromedari». Poc després d'assumir, l'any 1947, el càrrec d'arxiver de la Catedral, vaig trobar aquell joli solt entre un gruix de papers desordenats, procedents —segons vaig creure— del personal que va dirigir l'arxiu durant la guerra civil espanyola.

Sabia que hi havien treballat el professor Elies Serra i Ràfols i el doctor Pere Bohigues, els quals posteriorment van publicar interessants notícies històriques extretes de l'arxiu i notables apreciacions sobre els còdexs conservats en el mateix.

Malgrat que el repetit foli mecanografiat no tenia cap valor probatori sobre l'existència i la identificació de la peça descrita, amb tot, atesa la competència i la solvència del personal que va regir el centre sota la dependència de la Generalitat, ho vaig acollir seriosament i vaig començar una recerca minuciosa en tots els arxius d'on semblava que podia haver estat copiat. També vaig consultar persones versades en la matèria. Fou endebades. Només a l'Arxiu Diocesà, secció P, vaig trobar una visita pastoral de la Seu, corresponent a l'any 1369. No vaig trobar-hi cap indicatiu del nostre tapís.

Com que no podia creure que la nota d'aquell foli dispers fos una falsia, vaig assumir el contingut com una dada referent al Tapís de la Creació, on es conserva ben visible el dibuix de la corona de l'emperador, i així ho vaig referir en la recensió de l'estudi del Dr. Palol a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, tom XI, pp. 416.

Com veurem més tard, la presència de la figura de Constantí en la història de la invenció de la Creu ve exigida tant per la corona imperial dibuixada sota el braç de la creu com pel text de la història de la invenció. Per això hem de suposar que han de referir-se al nostre tapís els textos referents a peces dites «de Constantí».

En la visita pastoral de l'any 1483 en la Tresoreria s'hi trobà «*unum pannum vocatum de Constanti, quo ornatur sepulcrum Domini Nostri Iesu Christi in die Parasceve*» Un drap de Constantí amb què s'adornava el Monument el Divendres Sant».

L'inventari de 1685, publicat per Enric-Claudi Girbal, anota també: «Altra pessa dita de Constantino».

Cal afegir ací la ressenya de la visita de l'emperador Carles V a la nostra Catedral, pel fet que volgué tornar al temple per a veure «lo drap de Carles Gran de la Història de l'emperador Constantí» (AMG Manual d'acords de 1538, foli 25), on és evident que en anomenar-lo de Carlemany significava que era una peça romànica i que represen-

Fig. 1a.
Figura gegantina
d'Adam comparada
amb la dels quadrúpedes.

tava l'emperador Constantí. Encara avui anomenem de Carlemany els elements que resten del temple romànic.

Finalment el mateix Girbal ens assabenta que un tapís anomenat «del Gegant», l'any 1891 servia de catifa per cobrir el sòl davant del Monument i resultà ser el famós «Tapís de la Creació». El nom podia venir-li de l'estatura desproporcionada de la figura d'Adam en el tapís. (Fig. 1a).

Es veu, doncs, que no manquen indicis de l'estima en què en diverses èpoques fou tingut el tapís entre la multitud de robes que enriquien el tresor de la Catedral.

Mides del tapís

Un dels problemes que més ha intrigat l'ànim dels estudiosos del nostre tapís, és el de les mides originàries de la peça.

Crec que no s'ha d'argumentar a base de models més o menys semblants, situats en terres llunyanes, sinó en allò que mostra i suggereix el que queda del tapís.

Ara bé; és evident que la franja superior constava de nou caselles, sensiblement quadrades, que mesuren uns 55 cm de costat, que fan 4,95 metres, als quals cal afegir l'amplada d'un galó ornamental de prop de cinc centímetres. Total uns cinc metres de costat o d'amplada total. Els temes representats, totalment simètrics, són: l'any en el centre; dues estacions a cada banda; un personatge bíblic a cada banda i

un riu del paradís a cada extrem.

La franja de la banda esquerra contenia sis mesos de l'any, més el dia del sol intercalat. La simetria exigeix que al capdavant hi hagués un altre dels quatre rius del paradís. En total nou caselles de les mateixes dimensions.

A la franja dreta hi ha fragments d'un altre riu dels quatre del paradís; fragments dels sis mesos restants i del dia de la Lluna. La simetria exigeix que acabés amb el quart riu del paradís.

Si els tres costats coneguts es clouen amb una franja de nou caselles simètriques, és obvi que el quart, desaparegut, en tenia altres tantes d'iguals característiques.

Era, doncs, un quadrat de cinc metres de costat (Fig. 2a).

Precursors del Rei valent

Dono per suposat que les caselles dels quatre angles del tapís contenien sengles representacions dels quatre rius del paradís: Pison, Geon, Tigris i Eufrates. Es conserva la del Geon, a l'angle superior esquerre, i part del Pison a l'angle superior dret. Als angles inferiors hi corresponen el Tigris i l'Eufrates o, si es vol, llurs noms bíblics: Jidequel i Perat (Gènesis II, 11-14).

Les dues caselles següents, anant cap al centre, contenen la figura de sengles personatges bíblics, relacionats amb la Història puix que estan en el programa de Crist, rei del Temps, i també són precursors del «Rex fortis» o Rei valent de la figura central del tapís.

La de l'esquerra representa Samsó, valent lluitador de l'època dels Jutges en la Història d'Israel. Du el nom escrit a sobre i mostra una gran mandíbula d'ase en actitud d'atacar els filisteus. Alguns escriptors van identificar-lo amb Caïn, ben erradament (Jutges XV-15).

La de la dreta representa David brandant un gros garrot, amb què va matar lleons i óssos i va anar a l'encontre de Goliat (I Samuel,

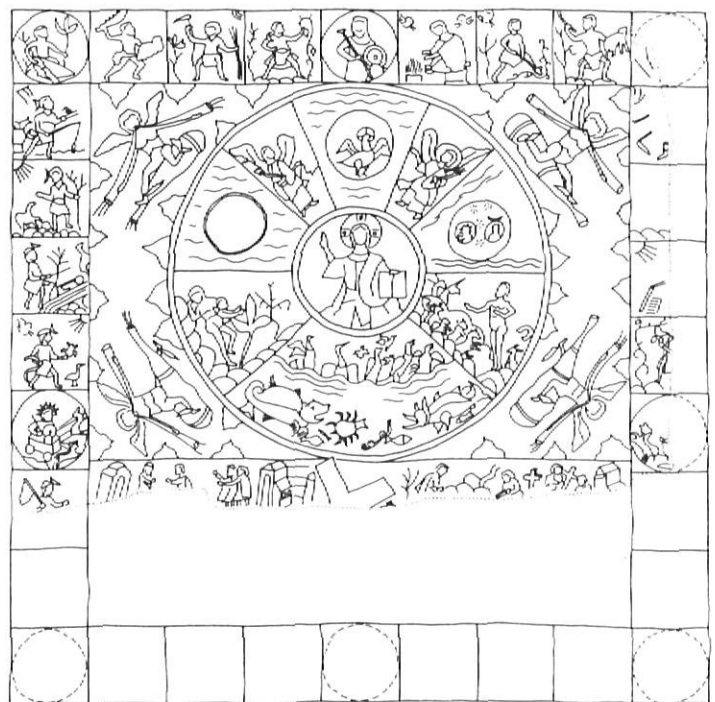

Fig. 2a.
Proporcions
originàries
del tapís.

XVII-36 i 43). Com Samsó, va quasi nu en actitud de lluitar. David és un clar precursor de Crist, com a «rei fort», i representa l'època dels reis en la Història d'Israel. Du a la mà esquerra, com a trofeu, un lleó o un ós dels que matà. Es veu que és una fera puix que mostra les urpes a les potes. Els escriptors l'han identificat amb Abel, occit per Caïn, i el garrot ha estat identificat amb un tallant o coltell amb què intenta sacrificar un anyell, i àdhuc amb unes tisores amb què va a esquil·lar una ovella. Si l'animal fos un anyell o una ovella tindria peülles als peus. A la pacífica figura d'Abel no li escau ni el lluitar ni l'atacar i menys fer-ho nu com els dos lluitadors esmentats (1), (Fig. 3a).

Aprofito aquest incís per declarar que l'epítet de «Rei fort», que en el tapís es dona a Crist, no equival a Pantocràtor o Totpoderós, com solen dir els arqueòlegs, sinó a «valent o coratjós» per a acudir a l'ajut del necessitat.

La simetria, tan perfecta en aquesta obra, requereix que en les dues caselles contigües als rius en la franja inferior, hi hagi altres personatges històrics valents i precursors del Messies; però no havent quedat rastre de llurs figures, no vull donar ales a la imaginació. Només diré que la figura de Judes Macabeu hi escauria plenament com suggereix l'elogi que llegim en el primer Llibre dels Macabeus (cap. III versos 3-9). Fou una figura senyera de l'època hel·lenística en la Història d'Israel i és adient al programa de Crist, Rei del temps (2).

Suggereixo que el quart precursor podria ser Sant Joan Baptista, malgrat no lluités amb cap arma material.

El trobament de la Creu

Les figures del tapís corresponents al descobriment de la creu segueixen fil per randa la llegenda antiga que en el segle XIII va compilar Jaume de Voràgine amb el nom de *Llegenda àuria*.

Però aquesta llegenda no fou una creació de Voràgine; «Aquest,

Fig. 3a.
David brandant
un garrot per
matar una fera.

diu Rebull, va abstenir-se de crear; en tot cas, aplegava, no sense sospesar-ho noblement» (*Llegenda àuria*, Olot, 1976, pp. 62 del pròleg).

El tapís és anterior a Voràgine, però expressa exactament allò mateix que aquest en els següents quadres:

1) «Constantí trameté la seva mare, Na Elena, en Jerusalem, que cercàs la creu de Jesucrist. E quan venc en Jerusalem, ella feu venir davant si tots los savis de Jerusalem» (Un palau/Jerusalem-Judei).

2) Un d'ells, qui havia nom Judes, sabia on era la creu per confiança de Zatzeus, germà-avi del seu pare, en Simeó, qui aconsellà a Judes de revelar-ho per no sofrir cap torment (Judes).

3) Els jueus responen a Elena que no ho saben; però que ho saben Judes i el senyalen dient: «Aquest és, dona, home just e fill de profeta e ell dir-te ha ço que volràs»... Ella prenc Judes, al qual dix: «Mostra'm lo lloc on fo crucificat Nostre Senyor per ço que pusch trobar la sua creu». Al setè dia... el dix que mostraria la creu. Ell anà al lloc on la creu era e lo lloc se commogué e sentiren fum bé odorant de meravellosa olor. Judes meravellat cregué en Crist.

4) Judes se cenyí bé estret e començà a cavar. E quan hagué cavat vint passos, ell trobà tres creus amagades, les quals aportà a la regina.

5) On, com ells no sabessin dividir la creu de Jesucrist d'aquelles dues dels lladres, ells posaren les

creus enmig de la ciutat. E com ho aportàs un jovencell mort... en Judes tenc lo llit e posà la primera creu e la segona sobre lo mort, mes gens no ressuscità, e posà-li la terça e mantinent lo macip ressuscità».

En après ella aportà una part de la creu a son fill (Constantí)... e manà que hom colgués aquesta festa del trobament de la santa Creu quiscun any».

(Nolasc Rebull, pp. 250-254 de *Llegenda àuria*).

En el tapís, Constantí s'emporta una part de la Creu. Entre les escenes del trobament i la sanefa inferior del tapís queda un espai de 75 cm d'alçada per a representar-hi la figura entera de Constantí sota la corona i la creu.

Fonament teològic i litúrgic

El professor Pere de Palol en el seu llibre *El Tapís de la Creació de la Catedral de Girona* (Barcelona 1986) ens ha meravellat amb l'aportació de precedents llunyans, en l'espai i en el temps, que directament o indirecta van poder influir en la composició de la peça i en la selecció de les figures que l'integren. Com ha escrit enginyosament Narcís-Jordi Aragó, l'autor s'hi mostra com un gran detectiu que avança en múltiples direccions i en cada una va mostrant els resultats d'una recerca que fa trenta anys que dura. Res a objectar-hi i molt a encomiar-ho. Gràcies, amic Pere de Palol!

Ací voldria posar en relleu la labor integradora d'un savi, teòleg, liturgista i catequista, que amb di-

versos elements preexistents va compondre una obra original per expressar un missatge a la gent de la seva generació.

El missatge es pot sintetitzar dient que Crist és el Rei de l'Univers en l'extensió en l'espai i és Rei dels temps en la durada històrica i aquesta reialesa l'exercita per mitjà de la Creu triomfant.

Un teòleg genial

El concili Vaticà II, exposant el missatge de l'Església de cara al segle XXI, l'ha formulat així en la constitució sobre l'església i el Món, actual (núm. 10):

«Creu l'església que la clau, el centre i el fi de tota la història humana es troba en el seu Senyor i Mestre (Jesucrist)».

L'autor del model del nostre brodat havia intuït això i va dibuixar el bust de Crist en un medalló circular com una clau de volta de la narració de tota l'obra creadora de Déu desplegada en forma de cúpula d'un temple romànic. Representa el territori de tot el món, limitat pels quatre vents, símbol dels quatre punts cardinals, amb tot el seu contingut: la terra, l'aigua, la llum, els vegetals, els ocells, els peixos, els quadrúpedes i l'home i la dona. Tot l'Univers funcionant dins el marc del temps amb la divisió en anys, estacions, mesos, setmanes i dies, com la divisió de la Litúrgia feta imatge en esclatants colors.

Descobrim també en l'autor uns recursos pedagògics de mestre catequista, que prescindeix de les proporcions de la perspectiva per a posar en relleu, per la grandària de les figures i la importància del lloc, la categoria de les idees que expressen.

Aquest personatge coneixia la Història de l'Art prenent-ne elements figuratius tan dispersos que els savis d'avui han trigat trenta anys a descobrir-los, amb coneixements de geometria tan perfectes que li permeteren aplicar el «número diví» en la distribució del quadre, etc.

Era ensems un profund coneixedor de Litúrgia, de la qual va expressar plàsticament el contingut

Fig. 4a. Santa Elena preguntant els savis jueus i els jueus assenyalant Judes.

dels himnes, emanats de la ploma de Venanci Fortunat, escriptor italià naturalitzat a França, incrustats per això en la litúrgia gal-loromana, assumida a Girona i a Catalunya almenys en el segle onzè.

El tema central del tapís «Rei de l'Univers» i «Creador dels Temps» el pogué treure dels versos que diuen... «omnium Rex atque factor temporum».

La inclusió dels dies de la setmana es justifica pels versos:

«Septem dierum circulis
Nunc tempus omne ducitur»
«Amb els cercles de set dies
avui tot el temps es mesura»

Encara avui la Litúrgia de les hores es regula en el curs de quatre setmanes i a les comunitats clericals dedicades al «res coral» els torns de servei es mesuren per setmanes (3).

El tema de la Creu, duta triomfalment per Constantí, és enaltit amb els versos de Fortunat, els més bells de la litúrgia romana:

«Vexilla Regis prodeunt,
Fulget Crucis mysterium...»

.....

«Impleta sunt quae concinit
David fideli carmine
Dicendo nationibus
Regnavit a ligno Deus».

«Avancen els estandarts
del gran Rei,
Refulgeix el misteri de la Creu;
S'ha complert allò que cantà
David amb oracle fidel:
Deu ha regnat des de la Creu».

Jaume Marquès és arxiver emèrit
de la Catedral de Girona

NOTES

(1) 1 llibre de Samuel, cap. 17, vers. 34

«David va dir a Saül: El teu servent és pastor del ramat del seu pare. Quan ve algun lleó i s'emporta una peça del ramat, jo l'empaito, li dono un bon cop i li prenc la presa de la boca. Si s'abraona contra mi, l'agafo pel coll i el mato. El teu servent ha matat lleons i óssos, i aquest filisteu incircumcis serà com un d'ells». Vers. 42: El filisteu digué a David: «Et penses que sóc un gos, jo, que véns amb un bastó?». Al vers 37 havia dit: «Jahvé, que em va salvar de les urpes dels lleons i dels óssos, em salvarà igualment de les mans d'aquest filisteu» Això fa referència a la casella de l'adolescent mig nu, que branda un bastó gruixut amb la mà dreta i porta sobre el braç esquerre una pell de fera, de la qual pengen les potes, que mostra unes urpes ben marcades, que de cap manera poden atribuir-se a un xai, que, en tot cas, mostraria peülles als peus. Samsó és l'emblema de l'època dels jutges; David és l'emblema de l'època dels reis en la Història de la Salvació. Entre els «reis forts» que precediren i figuraren el Messies, sobresortia David.

(2) En la franja inferior del tapís, avui desapareguda, havia d'haver-hi per simetria, dues altres caselles amb la representació de dos precursors, emblemàtics, en la Història d'Israel. Penso que un d'ells seria Judes Macabeu, elogiat en gran manera en el llibre i dels Macabeus, cap. 3, vers. 3-?: «Estengué la fama del seu poble, es posà la cuirassa com un valent; i se cenyí les armes, féu la guerra i defensà el campament amb l'espasa. En les seves gestes era semblant a un lleó... perseguí els malvats i els cercava per totes bandes; com una flama consumí els qui torbaven el seu poble. Els malvats s'acobardiren, de por que els feia, i tots els qui obraven el mal es trasbalsaren. D'aquesta manera la salvació, portada per la seva mà, trobà camí lliure. La seva actuació amargà més d'un rei, i omplí de joia Jacob amb les seves obres. El seu record és beneït eternament. Va resseguir les ciutats de Judà i fou la ruïna dels malvats que hi havia. D'aquesta manera apartà d'Israel la ira. La seva anomenada s'estengué d'un cap a l'altre de la terra i reuní els qui s'havien esgarriat». (Les cites són de la Bíblia de Montserrat, Andorra 1983).

(3) Fóra una greu mancança en l'enumeració de les parts del Temps l'absència dels dies de la setmana. El dimarts podria haver estat representat pel déu Mart; el dimecres, pel déu Mercuri, el Dijous per Júpiter el déu principal, posat al centre; el divendres per la deessa Venus i el dissabte per un home en repòs.